

Історіографія

М. С. Гедін

ПРОЦЕСИ ОДЕРЖАВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЇ РУСИ СЕРЕДИНИ IX ст. У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ МИХАЙЛА МАКСИМОВИЧА

У статті аналізуються погляди видатного українського історика М. Максимовича на роль князів Аскольда і Діра у формуванні і становленні державності на Русі в середині IX ст. Важливість питання підкреслював сам М. Максимович, оскільки йшлося про державне утворення на теренах України, існування якого тривалий час заперечувалося російською імперською традицією.
Ключові слова: Аскольд, Дір, Русь, зовнішня політика, хрещення.

Прихильники євразійської інтеграції заперечують європейську ідентичність України і стверджують, що наша країна завжди була і повинна залишатися частиною православного «Русского мира». На їх переконання, європейська інтеграція принесе Україні лише нові біди, навіть втрату незалежності. При цьому євразійські опоненти стверджують, що Україна взагалі ніколи не мала нічого спільного з Європою. Однак історичні факти свідчать, що з давніх-давен Україна мала інтенсивні зв'язки з європейськими державами і до початку XVIII ст. була самобутнім етнокультурним простором в Європі на кордоні з Московським царством. Відтак, сьогодні, коли український народ робить доленосний цивілізаційний вибір, виникає потреба, на основі історичних фактів, які до недавнього часу приховувалися від нас ідеологами Російської імперії і Радянського Союзу, довести прихильникам євразійської інтеграції, що розвиток України був і залишається нерозривно пов'язаний з розвитком європейської спільноти.

Слід відмітити, що для сучасного етапу розвитку української історичної науки характерна персоналізація історичного й історіографічного процесу. Безумовно історію творить народ, але його провідне ядро складають непересічні особистості, призначення яких своїми ідеями, поглядами, діяльністю й інтелектом осмислювати історичне минуле народу й залишати повчальний досвід для майбутніх поколінь [1, 10]. Особистість історика, його світогляд, переконання та внесок в історичну науку – це найбільший скарб історіографії. Аналіз творчої спадщини видатних діячів національної історії, котрі стояли біля витоків українського відродження та впродовж століть давали світовій цивілізації неперевершені зразки сили національного духу, розуму, інтелекту, дає можливість адекватно реставрувати перебіг історичних подій, оскільки за певними явищами та ситуаціями стоять конкретні персоналії.

У цьому контексті аксіоматичною постає необхідність ґрунтовного вивчення історичних поглядів і наукової спадщини одного із зачинателів української історіографії й українознавства, засновника української академічної та науково-гуманітарної традиції, визначного українського науковця і культурного діяча – Михайла Олександровича Максимовича, життєвий

шлях і наукова діяльність якого становить окрему епоху в національно-культурному розвитку України.

Навчання та професорство М. Максимовича у Московському університеті, а також тривале перебування в російському інтелектуальному середовищі, ніяк не перешкодили вченому стати «хрещеним батьком» українського національного відродження й ідейним натхненником соборності українських земель [2, 16]. У період русифікації національної культури та духовності українства перший ректор Київського університету св. Володимира сформулював власне бачення українського історичного процесу, розробив схему розвитку українського народу, заклавши теоретичні основи української національної ідеї [2, 17].

Історичний світогляд М. Максимовича формувався в контексті ідей романтизму і народництва. Багатогранна діяльність вченого спрямовувалася на утвердження української ідеї, стрижнем якої було автохтонне походження українців, їх духовна єдність, соборність українських земель. На основі власних історіософських поглядів, М. Максимович створив оригінальну концепцію українського минулого від найдавніших часів до кінця XVIII ст., яка репрезентувала перед світовим товариством один з перших наукових викладів схеми розвитку українського народу в етнічних межах його проживання [2, 18]. Тим самим вчений відіграв вагомий роль у самоутвердженні української нації та створенні передумов соборності українських земель й державності України.

Наукова спадщина М. Максимовича заслуговує високої оцінки сучасних істориків, адже історичні праці науковця вирізняються глибиною аналізу базового матеріалу й об'єктивністю. Будучи вченим зі світовим ім'ям, він подавав аналіз історичних подій не занегажовано, не в угоду Російським імперським амбіціям, а дійсно з наукового, неупередженого погляду. Вчений з виваженістю й об'єктивністю звернувся до дослідження української минулущини, започаткувавши історичну традицію відображення правдивої, науково обґрунтованої історії українського народу. М. Максимович вивчав історію своєї Батьківщини, тому праці вченого наповнені почуттям гідності українського народу, в них акцентується увага на героїчному минулому українців, їх боротьбі за самовизначення на різних етапах історичного розвитку України. За визначенням сучасних істориків, науковий доробок М. Максимовича «збуджував до активізації суспільно-політичного життя та національно-культурного розвитку патріотів України» [3, 14]. Разом з тим, такий характер наукової діяльності вченого став головною причиною того, що праці М. Максимовича не публікувалися понад сто років. Більше того, ім'я Михайла Олександровича було майже невідоме українцям. До речі, в цьому контексті промовистим є факт, що навіть жителі його рідного с. Богуславець (сучасна Черкаська обл.), тривалий час не знали, що тут народився перший ректор Київського

університету, визначний науковець і український вчений-енциклопедист зі світовим ім'ям [3, 16].

Одне із провідних місць у науковій спадщині М. Максимовича посідають студії з проблеми походження та ранньої історії Русі. У 1830–50-х рр. у російській науці актуалізувалися питання походження перших правителів Русі і формування державності у Східній Європі, що поклало початок довготривалій дискусії про роль варягів у цьому процесі та їхню етнічну приналежність. Безпосередню участь у цих диспутах брав і М. Максимович, активно полемізуючи в листуванні і на сторінках тогочасної періодики з російським істориком М. Погодіним [4]. У той же час перед українським вченим постала необхідність не обмежуватися критикою норманської концепції походження Русі, а ґрунтовно досліджувати витоки Русі, зокрема й крізь призму особливостей правління перших відомих Київських князів Аскольда та Діра.

В українській історіографії погляди М. Максимовича неодноразово були предметом досліджень – наукову спадщину українського вченого вивчали історики XIX–XX ст. В. Антонович [5], В. Іконников [6], М. Драгоманов [7], М. Грушевський [8]. Історичну концепцію М. Максимовича висвітлювали в історіографічних студіях Д. Дорошенко [9], М. Марченко [10], Л. Коваленко [11], П. Марков [12], В. Короткий [13], В. Коцур [14], А. Коцур [15]. У різні історичні періоди, залежно від впливу політичної й ідеологічної кон'юнктури, у працях цих дослідників аналізувалися історичні погляди М. Максимовича крізь призму української національної ідеї. В той же час праці науковців лише побіжно торкаються вивчення його поглядів на проблему витоків та ранньої історії Русі, політичної і міжнародної діяльності князів Аскольда та Діра, зокрема й питання поширення християнства в роки їх правління, а тому не дають змоги визначити внесок українського вченого в розробку зазначеної проблеми.

Актуальність обраної нами теми на сьогодні є беззаперечною, попри те, що проблема витоків Русі й її розвитку до приходу варягів 882 р. у науковій літературі порушувалась неодноразово, а навколо неї точилися не лише приватні суперечки в Росії та Україні, але й наукові дискусії. Незважаючи на вивчення проблеми протягом кількох століть, у сучасній історичній науці постаті Аскольда і Діра залишаються дискусійними. В українських істориків немає єдності щодо ряду важливих питань, які стосуються різних аспектів життя та діяльності перших київських правителів. Зокрема гострі наукові полеміки викликають імена князів, їхнє походження та кровна спорідненість, початок, роки, особливості їх правління на Русі тощо. Більше того історичне значення діяльності Аскольда і Діра було незаслужено забуто, а часто й навмисно принижувалося російськими вченими XIX ст. на догоду імперським традиціям. Тому дослідження зазначеної проблеми М. Максимовичем було покликане відновити історичну справедливість, підняти завісу міфів і пропагандистських нашарувань навколо діяльності та значення перших київських князів. Крім того, науки розвідки М. Максимовича видаються надзвичайно важливими для осмислення ролі Аскольда і Діра у сучасній українській історичній науці.

Пропонована стаття має на меті систематизувати та проаналізувати погляди видатного українського історика на роль князів Аскольда і Діра у формуванні і становленні державності на теренах України у середині IX ст. Безперечно важливість даного питання неодноразово підкреслював і сам М. Максимович, оскільки йшлося про перше державне утворення на Київських землях, існування якого тривалий час фактично заперечувалося російською імперською традицією.

Слід зазначити, що друга половина IX – початок X ст. була переломною віхою в історії східних слов'ян, що стали на шлях формування державного об'єднання. Утвердження в Києві Аскольда і Діра в середині IX ст. поклало початок зародженню тут князівської династії Рюриковичів й формуванню досконалішої суспільно-політичної структури організації місцевих спільнот. З цього часу Середня Наддніпрянина поступово перетворювалася на головний територіально-політичний осередок Русі. Так, М. Максимович вважав Аскольда і Діра київськими князями, які заснували перше східнослов'янське державне утворення у Наддніпрянщині. Вчений наголошував, що вони почали разом князувати в Києві орієнтовно в 864 р. і правили на Русі вісімнадцять років, до приходу князя Олега 882 р. Появу князів на землях давньої Русі М. Максимович пояснював так: «Русские витязи Аскольд и Дир, плывшие по Днепру в Царьгород, спрашивали у киевлян: “Чий се градок?”. А тамешні жителі відповідали: “Було троє братів – Кий, Щек і Хорив, які збудували місто Київ і загинули. А ми сидимо в їхньому місті і сплачуємо данину хозарам”» [16, 31–32]. Проаналізувавши повідомлення Нестора в «Повісті минулих літ», М. Максимович зазначив, що Аскольд і Дір залишилися у місті Києві, а згодом, за допомогою варягів, відвоювали його у хозар і, таким чином, стали правителями на Полянській землі [16, 32]. Тобто, на переконання історика, Аскольд і Дір потрапили на терени українських земель по суті випадково, прямуючи в IX ст. до столиці Візантійської імперії – Константинополя.

Як бачимо, М. Максимович в питанні про період правління на Русі Аскольда і Діра підтримував гіпотезу тогочасних дослідників, що брати були співправителями ранньої Русі. Зокрема польський хроніст XV ст. Я. Длугош писав у зв'язку з цим: «Після смерті Кия, Щека і Хорива, їх діти і нащадки по прямій лінії панували над Руссю на протязі багатьох літ. Нарешті, спадщина перейшла до двох рідних братів – Аскольда і Діра» [17, 48]. У цей час до складу Русі Київської (Куявії) входили землі полян, древлян, дреговичів і частково сіверян (з Черніговом) [17, 49]. І хоча джерела, які використовував Я. Длугош при підготовці своєї праці нам до сьогоднішнього дня залишаються невідомими, версія, що Аскольд і Дір походили від роду князя Кия набула в подальшому значної популярності серед українських і російських науковців.

У цьому контексті необхідно відмітити, що в сучасній українській і зарубіжній історіографії Аскольд і Дір не вважаються співправителями ранньої Русі. Більшість істориків вважають, що князь Дір правив між 838 і 859 рр., а князь Аскольд – між 860 і 883 рр. З іншого боку, як би не трактувалися ці події у сучасній науці, аксіомою для М. Максимовича було те, що саме в часи правління Аскольда і Діра відбувалися процеси одержавлення території Русі. Далі М. Максимович намагався знайти відповідь на не менш важливе питання – звідки на землю слов'ян прийшли Аскольд і Дір. Досліджуючи цю проблему, вчений детально проаналізував «Повість минулих літ», де говорилося, що у Рюрика були два мужа «не його племені, а бояри», яким він не дав «ни града ни села» і «відпросилися вони до Цесарограда с родом своїм, і рушили обидва по Дніпру і залишилися в Києві». Разом з ними, на думку М. Максимовича, у Новгородському князівстві не стало Русі, оскільки вона перейшла на Дніпро з Аскольдом і Діром [18, 12].

М. Максимович вважав, що Аскольд і Дір прийшли на північ разом з трьома варязькими князями – Рюриком, Синеусом і Трувором, входили до варязької дружини Рюрика і спочатку виступали під загальною назвою «варяги», але згодом відділилися вже під власними іменами. Так і варяги, які відійшли від Рюрика та приєдналися до руської дружини, виступали під назвою «Русь» [13, 71]. Доказом того, що Аскольд і Дір не були варягами за походженням, на переконання М. Максимовича було те, що їхні імена не звучали по-німецьки [14, 99]. Більше того вчений вважав, що Аскольд і Дір не були княжого роду і викликали ворожість у варязьких князів, можливо за те, що відділилися від них, або за те, що були християнами чи захопили полочан, які входили до Рюрикового князівства [19, 15].

Формування ранньодержавних форм організації слов'янських спільнот було невіддільно пов'язано з їхньою зовнішньополітичною діяльністю. Як вважав М. Максимович, за роки правління Аскольда і Діра Русь упевнено виїшла на світову арену і стала важливим фактором міжнародної політики. І хоча основою зовнішньої політики в цей час вже були контакти з Візантійською імперією, інтереси ранньої Русі охоплювали й інші важливі території – Хозарський каганат, Болгарію, Грузію, Вірменію, Албанію, Азербайджан, Східний Крим, Прикубання (Арсанія) і навіть віддалений Багдад [20, 45]. Отже, на переконання вченого, зовнішня політика Русі в середині IX ст. охоплювала території півдня і південного-сходу, де її приєднували багаті й сильні держави.

Характер зовнішньої політики ранньої Русі щодо кожного з державних утворень, на думку М. Максимовича, визначався Аскольдом і Діром, враховуючи, насамперед, інтереси власної держави. Зокрема з більшістю зазначених вище державних утворень Русь часів Аскольда і Діра підтримувала активні торговельні та політичні зв'язки [21, 49]. Більше того М. Максимович був переконаний, що інтереси забезпечення східного тилу спонукали Аскольда і Діра утримуватися від будь-яких конфліктів із Хозарським каганатом. Учений пояснював це тим, що з одного боку, каганат не був серйозною загрозою для ранньої Русі, а з іншого – залишався досить міцним заслоном проти кочових племен Сходу [22, 53]. Також лояльними, навіть союзницькими, на думку М. Максимовича, були відносини Русі часів Аскольда і Діра з мадярами, які змушені були під тиском печенігів відійти до Нижнього Наддніпров'я. В результаті цих процесів, мадяри перейшли під київський протекторат [23, 54].

Доведеним фактом у сучасній історичній науці є те, що Аскольд свого часу прийняв титул хагана (кагана), під яким його згадує більшість візантійських і арабських джерел середини IX ст. На думку М. Максимовича, це опосередковано засвідчувало претензії Аскольда на харизматичну «царську» владу, оскільки титул кагана, що відповідав імператорському (царському), був переконливим виявом політичної претензійності київського володаря [24, 101].

Важливим питанням для М. Максимовича стала й проблема прийняття християнства київськими князями, що, на думку вченого, стало результатом їхніх активних зовнішньополітичних контактів з Візантійською імперією. У сучасній українській історіографії вважається, що київські князі Аскольд і Дір надто обережно ставилися до християнізації населення Русі. На думку ж М. Максимовича, це було пов'язано з тим, що князі усвідомлювали яку загрозу політичному суверенітету їхній державі у IX ст. могло нести встановлення над нею ідеологічної зверхності будь-якою із

сусідніх держав. З іншого боку, не викликало сумнівів твердження, що, маючи тісні зовнішньополітичні контакти з християнськими країнами (Візантійською імперією, Франкською державою та ін.), Аскольд і Дір прагнули прийняти християнство та церковне управління на рівноправних умовах [24, 101]. Хрещення Русі у середині IX ст., на думку М. Максимовича, було б закономірною подією міжнародного значення, тісно пов'язаною із загальною суспільно-політичною ситуацією у світі і мало б значний вплив на подальший культурно-історичний розвиток східних слов'ян. Разом із тим, запровадження нової релігії ставило перед Руссю надзвичайно важливе завдання визначити власне місце і стати рівноправною політичною одиницею серед інших країн християнського світу [23, 55].

Таким чином, численні згадки в різноманітних джерелах про державу Русь середини IX ст., на переконання М. Максимовича, свідчать про активні процеси одержавлення на теренах України в цей період, а крім того, підтверджують воєнну могутність, значний економічний і політичний розвиток ранньої Русі. Це, як вважав вчений, доводило хибність літописної схеми Нестора, створеної, швидше за все, на замовлення династії Рюриковичів, згідно з якою, Аскольд і Дір були правителями не князівського роду і силою захопили владу в Києві.

1. Калакура Я.С. Українська історіографія: Курс лекцій. – К., 2004.
2. Короткий В.А., Біленький С.Г. Михайло Максимович та освітні практики на Правобережній Україні в першій половині XIX ст. – К., 1999.
3. Бойко Н. Михайло Максимович – навіки з рідним краєм. – Черкаси, 2004.
4. Максимович М.А. Филологические письма к М.П. Погодину // Русская беседа. – 1856. – № 3.
5. Речь В.Б. Антоновича // Записки Юго-Западного отдела русского географического общества. – Т. 1. – К., 1874.
6. Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского университета Святого Владимира (1834–1884) / Под ред. В. Иконникова. – К., 1884.
7. Драгоманов М. Диалоги про українську національну справу. – К., 1994.
8. Грушевський М.С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. – К., 1991.
9. Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії. – К., 1996.
10. Марченко М.І. Українська історіографія (з давніх часів до середини XIX ст.). – К., 1959.
11. Коваленко Л.А. Конспект лекцій з української історіографії XIX ст. – Кам'янець-Подільський, 1964.
12. Марков П.Г. М. Максимович – видатний історик XIX ст. – К., 1973.
13. Максимович М.А. Откуда идет русская земля, по сказанию Несторовой повести и по другим старинным писаниям русским // Максимович М. Выбранные творения. – К., 2004.
14. Коцур В.П. М. Максимович – великий будівничий історичної науки // «Я син свого народу»: Наукова спадщина М. Максимовича (до 200-річчя з дня народження вченого). – К., 2005.
15. Коцур А.П. Ідея державності в історичній думці та суспільно-політичному житті України кінця XVIII – початку XX ст. – Чернівці, 2000.
16. Максимович М.А. Очерк Киева // Выбранные украинские творения / Упор. В. Замлинский. – К., 1994.
17. Терещенко Ю. Скарби історичних традицій. – К., 2011.
18. Літопис руський. – К., 1989.
19. Ольхіна Н.І. Михайло Максимович – фундатор наукового дискурсу XIX ст. та родоначальник історіософської концепції українського козацтва // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – 2009. – № 2.
20. Шумило С. Князь Оскольд и христианизация Руси. – К., 2010.

21. Левченко М.В. *Нариси з історії російсько-візантійських відносин*. – М., 1986.
22. Максимович М.А. *Обозрение старого Киева // Выбранные украинознавецкі твори...*
23. Сахаров А.Н. *Дипломатия Древней Руси*. – М., 1980.
24. Максимович М. *О происхождении варяго-русов (письмо М.П. Погодину) // Максимович М. Собрание сочинений: в 3 т. – К., 1876. – Т. 1.*

Gedin M.S. Processes of the governmentalization of the territory of Rus of the middle of the 9th c. in scientific heritage of Mykhaylo Maksymovych. In the article are analyzed the views of the famous Ukrainian historian M. Maksymovych on the Princes Askold and Dir role in the formation of statehood in the middle IX c. The importance of this issue was emphasized by M. Maksymovych, as it was about the state formation in the Ukraine, existence of that was long denied by Russian imperial tradition.

Key words: Askold, Deer, Russia, foreign policy, christening.

О. А. Худайбердиева

ІСТОРІЯ ТА ДУХОВНА КУЛЬТУРА НОГАЙЦІВ БУДЖАКСЬКОЇ ОРДИ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

У статті узагальнено науковий доробок дослідників з історії та духовної культури ногайців Буджацької Орди. Окреслені основні напрями вивчення цієї проблематики, визначено коло питань, що потребують подальшого наукового пошуку.

Ключові слова: ногайці, кочівники, Буджацька Орда.

Територія Північного Причорномор'я багато століть, була орбітою активної діяльності кочових тюркських племен, в тому числі і ногайців Буджацької Орди, підданих Кримського ханства. Вони заселяли північнопричорноморські степи з кінця XV – до початку XIX ст. і залишили значний відбиток в матеріальній та духовній культурі кримських татар, в етногенезі яких (передусім, це стосується кримськотатарської спільноти степового Криму) вони відігравали вагомую роль. Незважаючи на те, що ногайці українського степу були останніми кочівниками цього регіону, їхня духовна культура ніколи не була предметом наукового вивчення. Проте, у багатьох роботах, прямо чи побіжно, дослідники торкалися означеної проблеми. Метою цієї статті є виявлення основних напрямів вивчення історії та культури ногайців Буджацької Орди, узагальнення наукового доробку дослідників з цієї проблематики та визначення кола питань, що потребують подальшого студіювання.

Початком вивчення ногайців Буджацької Орди умовно можна вважати 1807 р. – час їх остаточного виселення з краю. В цілому ж, історію вивчення Буджацької Орди можна розділити на три основні періоди: російсько-українська дореволюційна, радянська і сучасна українська і російська історіографії. При цьому слід відзначити, що зарубіжні автори лише спорадично зверталися до деяких аспектів цієї проблематики або поверхово висвітлювали її в узагальнюючих енциклопедичних виданнях, не сформувавши, таким чином, окремої історіографічної традиції [1, 71–91; 2, 203–236; 3, 38–42; 4, 44–46].

У російсько-українській дореволюційній історіографії першим з істориків, який приділив значну увагу вивченню ногайців Буджацької Орди був «Геродот новоросійської історії» – А. Скальковський. У своїх загальних роботах з історії та статистики він приділив певну увагу предмету, що цікавить нас. Так, автор, на основі архівних матеріалів, навів дані з історії ногайців, що знаходилися на території майбутнього Новоросійського краю [5]. У першій частині фундаментального «Досвіду статистичного опису Новоросійсь-

кого краю» він наводить відомості про розселення ногайців Буджацької Орди, їх родоплемінний склад, а також стисло історичну довідку [6, 208–209, 292–302]. Ці ж відомості повторюються в іншій його роботі – «Болгарські колонії в Росії» [7]. Означені роботи важливі для вивчення територіальних меж Буджацької Орди, реконструкції їх родоплемінної організації, а також антропонімії і топонімії. Окремі відомості з історії Буджацької Орди є також в його «Історії Нової Січі» [8, 379, 387, 451, 452, 482–487]. Ще дві роботи А. Скальковського спеціально присвячені ногайцям Приазов'я, які були вихідцями з Буджацької Орди [9, 105–130, 147–190; 10, 358–412].

Вагоме значення для вивчення культури північно-причорноморських і приазовських ногайців має фундаментальна робота О. Сергєєва – «Ногайці на Молочних водах» [11]. У його роботі з історії південно-українських ногайців кінця XVIII–XIX ст. наголошувалося їхнє тюрко-татарське походження, а до Північного Причорномор'я їх переселив кримський хан Менглі-Гирей. О. Сергєєв детально аналізує документи, що стосуються переселення ногайців Буджацької Орди на Молочні води, а також їх облаштування і соціально-економічний розвиток на нових територіях.

Відомий дослідник українського козацтва Д. Яворницький, характеризуючи ногайців України, не критично спираєся у висновках на повідомлення про них іноземних мандрівників минулого. Хоча, між іншим, він одним з перших серед істориків висловив міркування, з приводу релігійності та духовної культури «татар». На наш погляд, історик помилково вважав, що однією з причин (разом з бідністю й «огидою до важкої фізичної праці») набігів ногайців на своїх осілих сусідів, зокрема українців, була «фанатична ненависть до християн, на яких вони дивилися, як на собак, гідних усілякого презирства і нещадного винищення» [12, 322]. Численні відомості мандрівників і інші джерела, навпаки, свідчать про віротерпимість мусульманських сусідів України й особливо кочівників-ногайців. Походи на християнських сусідів, з метою пограбування і захоплення ясиру, мали суто економічні причини та могли лише прикриватися «мусульманською» фразеологією газавату і боротьби з невірними.

У кількох узагальнюючих дослідженнях з історії України XIX – початку XX ст. згадуються буджацькі ногайці, але відомості про них носять компілятивний, дуже загальний характер і не мають значної ваги для нашої проблеми. Духовна культура ногайців, як правило, не привертала уваги цих істориків, вони розглядали її тільки як зовнішній до України чинник, причому такий, що грав суто негативну роль в історії. Виняток становлять лише деякі дослідження, наприклад, ті, що знаходили зв'язок в процесах формування українського козацтва з традиціями тюркських кочівників степової України, в тому числі і ногайців [13–16].

Низка питань історії ногайців висвітлювалася російськими дореволюційними істориками. Наукове осмислення цієї проблематики почалося вже наприкінці XVIII – початку XIX ст. [17]. М. Карамзіним вперше була висловлена помилкова ідея про походження етноніма «ногайців» від імені золотоординського темника Ногая [18], яка протрималася до кінця XX в., а іноді транслюється і зараз. Деякі важливі аспекти історії ногайців, зокрема й їхній етногенез, були висвітлені в роботах В. Вельямінова-Зернова [19], Г. Перетяковича [20], Н. Арістова [21]. Проте, в полі їх зору знаходилися, перш за все, ногайці Великої Ногайської Орди в Нижньому Поволжі і лише побіжно згадувалися буджацькі ногайці.